

Dajana Milovanov

UMETNOST MORA BITI LEPA, UMETNIK MORA BITI LEP

(Dubravka Ugrešić: *Lisica, Fraktura, Zagreb / Booka, Beograd, 2017*)

Opus hrvatske književnice Dubravke Ugrešić, koji, sudeći prema njenim zapažanjima, nije u sklopu *kanona* niti *školske lektire* u matičnoj zemlji, ipak se proučava u akademskim krugovima i to kao deo tzv. egzilantske književnosti, što je termin zajednički za opuse svih disidenata i pisaca u emigraciji sa područja bivše Jugoslavije. Upotreba ovog termina pretpostavlja izvestan zajednički kvalitet koji pisci dele, očekivanu mešavinu nostalgije i kritičkog osvrta na političke okolnosti devedesetih, ali *Lisica* Dubravke Ugrešić, u vremenu svet-ske migrantske krize i dominacije popularne kulture, ispituje stvarne domete i ulogu pisca i njegove *priče* u savremenom društvu, bez nastojanja da stvori romantizovanu predstavu umetnika u tuđini.

Premda autorka u intervjuima *Lisicu* naziva romanom, struktura ovog dela izmiče preciznom žanrovskom određenju i istovremeno predstavlja i zbirku nezavisnih priča, esejističko promišljanje o književnosti, pre svega ruskoj, autobiografiju, niz fragmenata i crtica iz svakodnevnog života autorke, dok se prisustvo homogene umetničke vizije otkriva kroz lajtmotiv *lisice*, umetnut u svaku priču, bilo kao simbol književnog stvaranja, bilo kao emblematki prikaz žene i njene poslovično prevrtljive prirode. Podeljen na šest celina, ovaj (ne)roman predstavlja *potragu za poreklom priče*, unapred izneverenu ne samo tajnama pripovedačkog zanata, već promenjenim statusom *Priče*: „Sve pomaže u promociji nekog proizvoda, a književno djelo je proizvod. Ona je, na primjer, svjesna da fizički izgled autorice ili autora puno pomaže. Zato toliko polaže na svoj izgled. Ona sama ne uzima knjige fizički ružnih autora u ruku. U pravu je ona naša slavna zemljakinja, kraljica performansa, koja je vehementno češljajući svoju lijepu, gustu kosu ponavljala da umjetnost mora biti lijepa.“ Jasno aludirajući na performans Marine Abramović kao ironično poigravanje sa predstavom o statusu žene i njenog tela u umetnosti, Dubravka Ugrešić se posredstvom jedne od svojih junakinja, slikarskog modela, pita u kojoj meri su i književnost, ali i autori/autorke pod uticajem *tržišta* koje favorizuje *recikliranu* kulturu. U vezi s tim je i epizoda iz poslednjeg dela, *Obudovjele lisice*, u kojoj je naratorino gostovanje u savremenoj školi kreativnog pisanja opisano kao pogon za proizvodnju „plaćenih književnih zvijezda visoko profitabilnog YA-književnog brenda“. Ovakve škole, koje su najviše zaživele na američkim univerzitetima, pokazuju u kojoj meri je književnost postala deo *korporativnog* mišljenja i kulture koja favorizuje „dajdžest“ informacije. Ipak, autorka dela ne razlikuje se od polaznika ove škole jer ni ona nema odgovor na pitanje „kako nastaje Priča“, te je primetna i izvesna strepnja da se rađa nova vrsta književnosti kojoj pisci njene generacije nisu dorasli,

RAZMENA DAROVA

odnosno da se menja raspodela tzv. *kulturne moći* koja prelazi u nove forme izraza. U *Lisici* je neprestano prisutan strah od efemernosti individualnog umetničkog poduhvata, posebno književnosti pisane na jezicima malih naroda, te se *Little Miss Footnote* odnosi i na opus same autorke. U jednoj od mnogobrojnih epizoda, naratorica učestvuje na književnoj večeri na kojoj niko ne poznaje njeno stvaralaštvo, te se nameće pitanje o *idealnom čitaocu* tzv. egzilantske književnosti – ako je u domovini o kojoj piše zabranjuju, marginalizuju i brišu iz udžbenika, a u inostranstvu ne poznaju, kome je namenjena njena Priča?

Ako u prvom delu čitalac naposljetku i očekuje koherentnu Priču, nakon drugog jasno je da namera Dubravke Ugrešić nije da demistifikuje tajnu pripovedanja, već da preispita u kojoj meri su konvencionalni književni žanrovi dorasli izražavanju svakodnevnog iskustva savremenog čoveka. U *Davolovom vrtu* pripoveda se o kući u selu Kuruzovac koju spisateljici testamentom ostavlja jedan od njenih čitalaca, ali struktura priče o putovanju i boravku u tajanstvenoj kući, uprkos naglašenom realizmu i stvarnim toponimima, predstavlja svojevrsnu dekonstrukciju bajke i narativa o inicijaciji. Susret i kratka romansa sa deminerom Bojanom, sem jasne reference na rat u bivšoj Jugoslaviji, figurira i kao latentna mogućnost *eksplozije* u Priči – kad se eksplozija pak dogodi, i Bojan pogine, Priča prestaje da postoji. Stoga, Priča Dubravke Ugrešić naglašeno je fragmentarna i ispunjena svakodnevnim, nazgled beznačajnim sitnicama, dok je vreme velikih eksplozija, odnosno velikih narativa prošlo. Ipak, uvek postoji opasnost da svakodnevno postane banalno i da se književnost pretvori u niz „trivijalnih *fortune-cookie* poruka“ jer ubedljive Priče nastajale su onda kada su autorima nad glavama visile sekire. Autorka u *Lisici* nastoji da pronikne u *prirodu sekire* nad piscem danas – ako je Šeherezada pričala da bi produžila svoj život za dan, a autori u Sovjetskoj Rusiji pisali *uprkos* sveprisutnoj pretnji smrću, šta pokreće njenu Priču? Smeštanje u fioku *egzilantske književnosti* njenom delu daje auru „ideološki nepodobnog“ i u velikoj meri obavezuje autorku da se odredi prema političkoj situaciji svoje zemlje, te je svaka druga potencijalna književna tema u senci čitaočevog horizonta očekivanja. Stoga, današnja književna produkcija, prema Dubravki Ugrešić, ni u kom smislu ne nastaje u eri „smrti autora“, već upravo suprotno, o čemu govori i epizoda o književnom gostovanju gde svi posetioci hrle da se poklone udovici poznatog književnika, uprkos mnogobrojnim živim autorima.

Stoga, književnica mora biti *lisica*, „sajmišna žonglerka, lažljivica, licemjerka, laskavica, ulizica, lakomica, oblapornica, sladostrasnica, kradljivica koja se izlaže životnoj opasnosti za mizeran ulov: za kokošji hrbat, za guščju nogu, za komadić sira, koji pritom ispada iz tuđih usta“ – ona je promenljive ćudi i karaktera, sposobna da učini bilo šta radi *ulova*. Dubravka Ugrešić u svakom delu esejistički opisuje ulogu lisice u raznim kulturama, mitologijama i književnostima, od japanskih narodnih verovanja do Pilnjakovih priča. Biti *lisica* za nju znači savladati *umetnost pretvaranja*, srušiti granicu između sebe kao spisateljice i sebe kao književne junakinje, što je, naposljetku, i glavna tema *Lisice*. Značaj pripovedačkog *ja* u ovom delu ogleda se u nepostojanju jasne granice između autobiografije i fikcije jer sve je, ako i nemoguće, verovatno, ali pod stalnom kontrolom *lisice* koja „izvodi svoje jeftine majstorije“. Stoga, *Lisicu* je moguće čitati i kao savremenu „filozofiju kompozicije“, pokušaj da se kroz prividnu demistifikaciju književnog stvaranja ukaže na mnoštvo trikova kojima se autor služi da bi stvorio privid autentičnosti. Za Dubravku Ugrešić, savremeni stvaralac je

prinuđen da napravi kompromis sa tržištem ukoliko želi da živi od svoje umetnosti ili da, poput lisice, luta u nadi da će prevariti nekog gavrana s komadom sira u kljunu – jasno je da ona bira potonje, ali po cenu stalnog osećaja nepripadanja i potrebe za selidbom. U vezi s tim je i nezaobilazno pitanje svih pisaca koji stvaraju daleko od domovine – koje mesto nazvati *domom*? Dubravka Ugrešić je, za razliku od autora poput Aleksandra Hemona ili Saše Stanišića, ostala verna pisanju na svom maternjem jeziku, čime se jasno opredelila za *ničiju zemlju* – književna sredina u kojoj stvara (Holandija) *nije* dom, ali nije ni Kuruzovac, u kojem simbolično napušta kuću i spaljuje je: „Drugi su imali psihoterapeute, ja sam imala gradove.”

Putovanje je zajednički motiv svih delova *Lisice*, bilo ono istinsko lutanje po gradovima i hotelskim sobama ili pak simbolična inicijacija u *tajnu Priče*. Dubravka Ugrešić je prevodila i izučavala rusku književnost, te joj je stvaralaštvo Borisa Pilnjaka, pre svega *Priča o tome kako nastaju priče*, poslužilo kao polazište za esejističke opise kulture Japana. Priča o Japanu Tagakiju, kojem je život supruge Sofije poslužio kao inspiracija za roman, univerzalna je pripovest o *izdaji* koju pisac čini prema bližnjem, te je i mitologija lisice na koju se Dubravka Ugrešić oslanja poreklom iz japanskog folklora. *Lisica* je i vrsta enciklopedijskog štiva koje nudi obilje detalja o više i manje poznatim istorijskim ličnostima, te je, uprkos intimnoj prirodi ispovesti u ovom delu, prisutna i spisateljica *Američkog fikcionara* i *Kulture laži*. Opširni opisi građe o životu Dojvbera Levina na trenutke mogu delovati zamorno čitaocu željnom da sazna *šta je bilo dalje*, premda umetnuti fragmenti pre svega imaju funkciju da kontrolišu ponekad opasno približavanje granici patetike i banalne sentimentalnosti. Ipak, Dubravka Ugrešić je svesna opasnosti teksta opterećenog *ličnim*, te, poput Šeherezade, plete raznovrsne priče u nadi da će izbeći suočavanje sa *sekirom*, koja je u njenom slučaju sopstveno iskustvo osobe bez korena, poreklom s teritorije koja više ne postoji na mapi. Veliki deo pripovesti posvećen je studentskim danima u bibliotekama u Rusiji i susretima sa raznim ličnostima na putovanjima Evropom, a svaki od ovih susreta inspiriše autorku na pozivanje na ličnu i kolektivnu istoriju i zanimljive, često na prvi pogled beznačajne, epizode iz života pisaca poput Vladimira Nabokova ili Ire Feris. Poput Danila Kiša, kojem duuguje mnoge elemente svoje poetike (duge spiskove, sklonost ka ciklizaciji novela prema dominantnom motivu, citatnost), i Dubravku Ugrešić pre svega zanima *detalj*, nekoliko sitnica koje ostaju nakon smrti čoveka, te je u tom svetlu pokušaj da se pronikne u pravi identitet Dojvbera Levina ravan Kišovoj *enciklopediji mrtvih*, sa poražavajućim zaključkom da je svaki pokušaj da se rekonstruiše minuli život unapred osuđen na propast.

Lisica je ishodište poetičkih traganja Dubravke Ugrešić – u njoj je mitologija romana *Baba Jaga je snijela jaje* spojena sa esejistikom *Kulture laži* i refleksijama o životu u egzilu iz *Muzeja bezuvjetne predaje*, te čitalac koji poznaje njeno stvaralaštvo ima utisak ponovnog susreta sa istom, bliskom naratorom koja, ma koliko književna lisica bila vešta, ne ume da pobegne od Dubravke Ugrešić – a čitaocu nudi „zvečku načinju od kokošjih kostiju”.